

Review Essay/Samlingsrecension

Tuula Karjalainen. *Tove Jansson: Arbeta och älska*. Övers. Hanna Lahdenperä. Helsingfors: Schildts & Söderströms, 2013. (303 s.)

Jennica Thylin-Klaus och Julia Tidigs (red.). *Historiska och litteraturhistoriska studier* 89. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 2014. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland, nr 789. (176 s.)

Mayumi Tomihara. *Garm – The People's Watchdog: Tove Jansson and Finland-Swedish Culture's Definitive Caricature Magazine*. Tokyo: Seidosha, 2014. (371 s.)

Boel Westin och Helen Svensson (red.). *Brev från Tove Jansson*. Helsingfors: Schildts & Söderströms, 2014. (491 s.)

Artiklar ur: *Barnboken – tidskrift för barnlitteraturforskning* 2014 (37); *Litteratur och läsning: Litteraturredaktikens nya möjligheter*. red. Maria Jönsson och Anders Öhman. Lund: Studentlitteratur, 2014; *Källan* 2014:2; *Lastenkirja: Nyt*. red. Marleena Mustola. Vanda: Suomen Kirjallisuuden seura, 2014; *The Lion and the Unicorn* 2014 (38):2.

Med anledning av att 100 år förflutit sedan Tove Janssons födelse firades konstnärskapet stort 2014. En rad symposier och föreläsningar ägde rum över hela Norden och även internationellt, och dessutom hölls en jubileumsutställning på konstmuseet Ateneum i Helsingfors. I svallvågorna av det rikliga firandet utkom en rad publikationer och temanummer av tidskrifter. Under jubileumsåret blev det tydligt att Tove Jansson är en konstnär med världsrenommé och att Janssonforskningen kontinuerligt revitaliseras av nya teoretiska infallsvinklar.

Tove Janssonforskningen präglades i begynnelsen av en viss uppförsbacke. Världsberömmelsen till trots och även om det skrivits imponerande mycket om Jansson utforskades konstnärskapet ändå relativt ensidigt, ofta från en biografisk utgångspunkt. De gedigna

pionjärinsatserna av Boel Westin med flera lade en stadig grund för kommande forskning, men oväntat få doktorsavhandlingar har utkommit. Det dröjde ända till 2007 innan en finländsk doktorsavhandling behandlade Tove Jansson, nämligen Sirke Happonens tyvärr ännu översatta *Vilijonkka ikkunassa* (Filifjonkan i fönstret, 2007). Med antologin *Tove Jansson Rediscovered* (2007) uppmärksammades Jansson internationellt i en volym som samlade pågående Janssonforskning, ofta nordisk, och presenterade den för en internationell publik. Antologin erbjöd en rad artiklar ur aktuella teoretiska perspektiv, som exempelvis K. A. Laitys queerläsning av Tove Janssons serier. Många av de tankegångar som presenteras i volymen går igen i jubileumsårets forskning. Men vad är det då för nya infallsvinklar som har upptäckts, avtäckts och kartlagts?

Nordisk Janssonforskning under jubileumsåret

Den nordiska Janssonforskningen är vital. I *Lastenkirja: Nyt* (Barnboken: Nu, 2014) följs linjer från tidigare forskning upp av Susanna Ylönen, som behandlar muminsvitens existentiella skräck, medan Ulla Pohjamo granskar muminhuset som drömt rum. Janssons noveller och romaner är inte särskilt väl utforskade i jämförelse med muminböckerna och få forskare intresserade sig för dem under jubileumsåret. Ett undantag är Maria Jönsson som i den litteraturdidaktiska boken *Litteratur och läsning* (2015) blottlägger läsdidaktiska diskussioner i Tove Janssons romankonst. Hon kontrasterar en kritisk läsart mot en passionerad genom att visa hur Jansson gestaltar konflikten mellan dessa parallella läsarperspektiv i romanen *Den ärliga bedragaren* (1982). Jönsson hävdar att Janssons författarskap, särskilt de böcker som riktar sig till en vuxen läsekrets, genomsyras av didaktik genom sitt fokus på värde- och estetikfrågor som rör konst, skapande och liv.

Biografiska ingångar är fortfarande synliga i forskningen, som i Boel Westins omfångsrika och hyllade biografi *Tove Jansson: Ord, bild, liv* (2007). Jubileumsåret till ära utgavs boken i engelsk översättning och blev mycket väl mottagen för sitt eleganta grepp. Westins biografi är en rik levnadsteckning men en konstnär av Janssons kaliber kräver naturligtvis flera biografier för att göras rättvisa. Själv skrev hon ynka sex sidor självbiografi, men med stor stilmedvetenhet.

Under 2014 utkom i samband med jubileumsutställningen på Ateneum även kuratorn Tuula Karjalainens biografi *Tove Jansson: Arbeta och älska* med uppsåt att "undersöka Tove Janssons produktion möjligast nära henne själv, det samhälle och den krets hon levde i". Ansatsen är befriande bred. Här faller ingen muminskugga över Jansson som framställs som livstrött, kedjerökande och sexuellt

frigjord. Janssons hela spektrum av parallella karriärer tangeras: bildkonstnären, serietecknaren, barnboksförfattaren och vuxenförfattaren, vismakaren, scenografen och dramatikern. Det är ändå underligt att Karjalainen knappt alls förhåller sig till Westin, den tyngsta Janssonforskaren och biografen. Likaså saknas koppling till Erik Krukskops *Bildkonstnären Tove Jansson* (1992). Förhållningssättet tyder på att Karjalainen inte velat gå i öppen dialog med tidigare forskningsinsatser, trots att hon i hög grad sammanfattar tidigare rön.

En rågång mellan biografierna är ändå att medan Westin betonar orden, betonar Karjalainen bilderna. Karjalainen utnyttjar sin sakkunskap inom bildkonsten och utreder Janssons livslånga relationer till manliga ciceroner inom konstvärlden. Hon diskuterar originaliteten i motivvalen och relaterar till Janssons läromästare. Den litterära sidan av konstnärskapet, som ju i själva verket ofta var sammantvinnad med illustrationskonsten, behandlas närmast biografiskt. Karjalainens prisbelönta biografi står sig slätt mot tidigare gedigna forskningsinsatser och innehåller rikligt med irriterande sakfel.

Svenska litteratursällskapets arkivarie Nelli Laitinen erbjuder i *Källan* 2014/2 en översikt över Tove Jansson-material i sällskapets arkiv. Bland annat finns ett rikt bildmaterial, manuskript samt teaterrelaterat material. Litteratursällskapets *Historiska och litteraturhistoriska studier* ägnade även ett temanummer åt Jansson under jubileumsåret. Här skriver kända Janssonforskare som Boel Westin, den mest namnkunniga av muminforskarna, med både avhandling, biografi och brevbok i bagaget. Westin utgår från Janssons poetik som den formuleras i "Den lömska barnboksförfattaren" (1961). Den vittomtalade lömskheten förklarar Westin som en barnslighet som rimmar illa med ett fullvuxet samhälle. Genom greppet vill Jansson återupprätta något förlorat eller ouppnåeligt. Denna drivkraft utgör kärnan i muminsvitens lockelse.

Westin uppmärksammar Janssons behov av att avreagera sig och sätter detta i samband med tanken på barnboken som ett kamouflage för den vuxna författaren. Med hjälp av Janssons arbetsanteckningar avtäckar hon hur Jansson ständigt vidareutvecklar sitt uttryck och utprovar sin poetik, verk för verk. Westin kallar sin artikel "Stenens berättelser" och visar hur stenen och den hårda klippan får fäste i berättelserna samtidigt som Jansson övergår till ett abstrakt måleri. Det karga, ön, klippan och stenen blir efterhand grundfästen, bland annat i *Pappan och havet* (1965). Jansson drogs till stenen som material i hela sitt liv. Den förknippas med ursprung och utmaning, dotter till en bildhuggare som hon var. Slutligen bryts rentav muminfamiljen ner till urmaterial, till sten och vatten, skildrat i en vision där Snusmumriken ser något skymta på havet, kanske en sten, kanske

familjen, som Jansson uttrycker det i arbetsanteckningarna till *Sent i november* (1970). Med hjälp av de problematiserande och prövande arbetsböckerna gläntar Boel Westin på förlåten till Janssons poetik och ger därmed en glimt av hur mycket som ännu finns att upptäcka i arkivmaterialet kring Jansson.

Maria Antas inkännande könspolitiska läsning av det självbiografiska berättandet och stoffet i *Bildhuggarens dotter* (1968) i *Historiska och litteraturhistoriska studier* visar hur ett barnperspektiv är verksamt i de olika utgåvornas pärmbilder. Antas gör upp med Agneta Rehal-Johanssons enligt hennes mening naiva syn på Tove Janssons pappa Faffan. Ett annat bidrag står Björn Sundmark för. Han gör en medieanalytisk läsning av muminserierna med fokus på en jämförelse av *Pappan och havet* och berättelsens motsvarighet som seriestripp. Med hjälp av serieforskningens begreppsapparat lyckas Sundmark visa på markanta spänningar mellan de olika medierna, särskilt vad gäller serierutans platsskapande potential. Janssons visuella skämtlyne blir därmed tydligt, men också hennes förankring i romantikens Sturm und Drang-tradition.

I samma temanummer diskuterar Sirke Happonen Janssons bruk av blommor i ljuset av den Bauerska skogens doktrin. Hon ställer Jansson sida vid sida med Gustav Doré, John Bauer och Elsa Beskow och visar hur Jansson talar tillbaka till en tradition av bildberättande som dessa illustratörer står för, främst genom sina naturmotiv. Fantasi-blommornas rötter finns nämligen i en Beskowsk tradition medan skogsskildringen bygger på Bauerska beskärningstekniker och skräcken bäddas in i klippformationer à la Doré. Happonen påvisar elegant Janssons visuella dialog med tidigare illustratörer och härleder bärande estetiska principer ur materialet.

Avslutningsvis tecknar Tuula Karjalainen i *Historiska och litteraturhistoriska studier* i korthet Tove Janssons utveckling som bildkonstnär, från hemmets avgörande betydelse med brådmogen bildproduktion, över utbildningar och inspiration från kolleger och konstnärssammanhang till influenser och stötestenar på vägen mot ett eget bilduttryck i måleriet. Karjalainen sätter verken i relation till den aktuella tidsandans preferenser, en mekanism som ligger bakom Janssons övergång till abstrakt måleri. Både Westins och Karjalainens bidrag i temanumret är tidigare publicerade, medan de övriga texterna är nyskrivna.

Barnboken – tidskrift för barnlitteraturforskning (2014) firade Jansson med artiklar av Olga Holownia och Björn Sundmark som tar fasta på Janssons internationella inbrytningar som illustratör. Båda koncentrerar sig på Janssons illustrationer av brittiska klassiker. Holow-

nia granskar Janssons illustrationer av tre klassiker: Lewis Carrolls *Snarkjakten* (1959), *Alice i Underlandet* (1966) och J. R. R. Tolkiens *Bilbo, en hobbits äventyr* (1962). Illustrationsuppdragen sammanfaller tidsmässigt med Janssons litterära manifest "Den lömska barnboksförfattaren" och Holownia tar spjärn mot den poetik av opålitlighet och katastrofkänsla som Jansson presenterar där. Samtidigt visar hon hur muminsviten och bilderböckerna korsbefruktas av klassikerillustrationerna som dels fungerar som ett sätt för Jansson att distansera sig från mumindalen, dels influerar gestaltningarna av katastroflandskapet, det vill säga uppslaget som gestaltar de små figurerna i ett klipplandskap i *Den farliga resan* (1977). Det teoretiska avstampet i visuell översättning är lyckat. Holownia avtäckar Janssons visualiseringsstrategier då hon visar hur monster sammansmälter med naturen, hur ett mer skissartat grepp inträder samt hur Jansson arbetar med reduktion och minimalism. Särskilt Alice-illustrationerna har kommenterats flitigt av tidigare forskning och rentav betraktats som en barometer på tidsandan genom den utformning Alice får i de olika verken. Janssons Alice är tonåring och bilderna uttrycker hennes perspektiv på ett nyskapande sätt just genom betoningen på pubertetsflickan. Björn Sundmark å sin sida problematiserar i *Barnboken* receptionen av *Bilbo, en hobbits äventyr* i Sverige. Sundmark frågar sig varför Janssons Hobbit-illustrationer så snabbt föll i glömska och menar att detta beror på att Janssons bilder saknar fantasygenrens preferens för en mer realistisk bildstil.

Bland alla röster om Tove Janssons konstnärskap under jubileumsåret får också Janssons egen röst höras i brevboken *Brev från Tove Jansson* (2014), sammanställd av Boel Westin och Helen Svensson, tidigare litterär chef vid Schildts förlag och Janssons redaktör. Den närmare femhundra sidiga boken bjuder på ett myllrande urval av de över 90 000 brev Jansson skrev under sin livstid. Redaktörerna har sorterat breven enligt mottagare samt försett breven med förklarande fotnoter men kommenterar i övrigt sparsamt. Breven från 1932–1988 bildar fullödiga helheter där läsaren kan följa Janssons vardagsliv under studietiden i Paris, skärgårdsvistelser samt skapande processer och konstnärliga framgångar och där klänningsköp och politik kommenteras om vartannat. Den intima tonen, Janssons formuleringskonst och de rikliga illustrationerna och fotografierna utgör tillsammans en svindlande helhet. Ymnigheten och den höga temperaturen i breven berikar i sin tur ytterligare den nya forskning jubileumsåret bjuder på då de fyller på med ytterligare biografiskt material.

Internationell Janssonforskning under jubileumsåret

The Lion and the Unicorn gav under 2014 ut ett temanummer om Jansson redigerat av Maria Nikolajeva. Hon beskriver i sitt förord Finland som en smältdegel av radikala ryska influenser och nordisk humanism, något som tidigt förde modernismen till Finland och som även präglar Janssons konstnärskap. Zoe Jaques granskar muminsviten ekokritiskt med fokus på pastoral nostalgi och det sublimes. Hon talar om svepande landskap för humanistisk självreflektion där romantiska drag och troper för det industriella samhället möts och för därmed övertygande in diskussioner om radikal ekologi. Samtidigt vidareutvecklar Jaques Agneta Rehal-Johanssons diskussion om det pastorala i mumindalen.

Charlotte Berry utreder i temanumret hur muminsviten fick sin engelska språkdräkt genom litteratursociologiska studier i dess publicerings- och bokhistoria. Berry påtalar att med tanke på Janssons popularitet i England är den forskningsskugga som omgivit henne fram till antologin *Tove Jansson Rediscovered* 2007 märklig. Artikeln följer den knappa korrespondens som finns bevarad samt visar på Janssons alternativa pärmillustrationer och andra jämkningar som gjorts för den brittiska marknaden.

I en annan artikel i *The Lion and the Unicorn* granskar Björn Sundmark kartorna i muminsviten med hjälp av teorier om rumslighet och kartografi. Kartorna situerar mumindalen och Sundmark visar övertygande hur de omvandlas i takt med att muminfamiljens roll i dalen förändras. Då familjen i *Sent i november* är frånvarande är också kartan tömd på liv. Sundmark pekar på hur kartan fungerar som en visuell paratextuell portal som bygger upp läsarens förförståelse. Kartorna överskrider nämligen det temporala genom att komprimera tid och rum och erbjuder dessutom ett metaperspektiv på romanerna i sin helhet.

Sirke Happonen återkopplar i sin artikel om festen som heterotopi till tankegångar från sin doktorsavhandling. Hon sammanför fyndigt några festscener ur olika muminromaner genom att visa på användningen av ljus, rörelse och negativt utrymme. Festen är hos Jansson ett effektivt uttryck för kollektiv eufori. Med hjälp av Janssons skisser blottlägger Happonen en dynamik i gestaltningen av fester där både användningen av valörer och beskärningar harmonierar med berättelsernas innehåll. Även här finns en rörelse mot det avskalade. Då muminfamiljen lämnat dalen återspeglas detta i det visuella uttrycket. Happonens läsningar är känsliga och de vilar på en kompetent visuell läskunnighet i kombination med informativa teoretiska infallsvinklar.

Till de internationella forskningsinsatserna hör också Mayumi Tomiharas bok *Garm – The People’s Watchdog: Tove Jansson and Finland-Swedish Culture’s Definitive Caricature Magazine* (2014). Boken om Janssons satiriska teckningar i *Garm* under 1930- och 40-talen är tidigare publicerad på japanska 2009. ”Tove Jansson berättar när hon tecknar och tecknar när hon berättar” sammanfattar Tomihara sina intryck av skämtteckningarna i *Garm*. Studien tar vida svängar då den förklarar Finlands historia i detalj med utvecklingar både om puukkoknivar och Kalevala, allt för att ge bakgrunden till satirteckningarna. Mest frapperande är ändå det trettioåriga intensiva samarbetet mellan Signe Hammarsten-Jansson (HAM), och dottern Tove Jansson som Tomihara avtäckar. Båda var satirtidningens hovleverantörer som med skarp blick för politiska skeenden levererade radikala och modiga teckningar som bland annat häcklar Hitler. Tomihara poängterar hur ovanlig HAM var som kvinnlig satiriker och jämför friskt med nordiska och internationella tecknare och tidningar. Mitt i Finlands politiska virvelvindar och under krigets mörkerår kommenterar HAM och Tove Jansson världsläget med sina gäckande och humoristiska satirteckningar. Placerade intill varandra utgör pärmbilderna till *Garm* också en räckta självporträtt som kommenterar relationen mellan Jansson och hennes mumifigurer.

Sammantaget erbjuder jubileumsåret ett vidvinkelperspektiv på Tove Jansson där serier, vuxenromaner och aspekter på muminsviten behandlas på ett stimulerande sätt som garanterat ger impulser till kommande forskning.

Mia Österlund
Docent i litteraturvetenskap
Åbo akademi